

- I/1 *Modlitba apoštola Pavla*, /2 *Tajná kniha Jakubova*, /3 *Evangelium pravdy*, /4 *Traktát o vzkříšení*, /5 *Trojdílný traktát*;
 II/1 *Tajná kniha Janova*, /2 *Tomášovo evangelium*, /3 *Filipovo evangelium*, /4 *Podstata archontů*, /5 *O původu světa*, /6 *Výklad o duši*, /7 *Tomášova kniha*;
 III/1 *Tajná kniha Janova*, /2 *Evangelium Egyptanů* (zvané též *Svatá kniha velkého neviditelného ducha*), /3 *Požehnaný Eugnostos*, /4 *Moudrost Ježíše Krista*, /5 *Rozhovor se Spasitelem*;
 IV/1 *Tajná kniha Janova*, /2 *Evangelium Egyptanů* (zvané též *Svatá kniha velkého neviditelného ducha*);
 V/1 *Požehnaný Eugnostos*, /2 *Zjevení Pavlovo*, /3 *První zjevení Jakubovo*, /4 *Druhé zjevení Jakubovo*, /5 *Zjevení Adamovo*;
 VI/1 *Skutky Petra a dvanácti apoštolů*, /2 *Hrom: dokonalá mysl*, /3 *Authentikos logos*, /4 *Porozumění naší veliké moci*, /5 *Platónova Ústava 588a–589b*, /6 *Výklad o osmém a devátém nebi*, /7 *Hermetická modlitba z traktátu Asklépios*, /8 *Asklépios*;
 VII/1 *Parafráze Sémova*, /2 *Druhý traktát velkého Séta*, /3 *Zjevení Petrovo*, /4 *Poučení Silvanova*, /5 *Tři Sétovy stély*;
 VIII/1 *Zóstrianos*, /2 *Petrův list Filipovi*;
 IX/1 *Melchisedek*, /2 *Nórea*, /3 *Svědectví pravdy*;
 X *Marsanés*;
 XI/1 *Výklad poznání*, /2 *Valentinovský výklad*, /3 *Allogenés*, /4 *Hypsifroné*;
 XII/1 *Výroky Sextovy*, /2 *Evangelium pravdy*, /3 [fragmenty];
 XIII/1 *Protennoia ve třech tvarech*, /2 *O původu světa*.

Značný počet 52 traktátů se ovšem sníží, nebudeme-li počítat texty, které jsou v kodexech z Nag Hammádi obsaženy dvakrát nebo i víckrát. Ke spisům, od nichž máme dvě nebo více verzí, patří *Tajná kniha Janova* (3 ×), *Evangelium pravdy* (2 ×), *O původu světa* (2 ×), *Evangelium Egyptanů* (2 ×) a *Požehnaný Eugnostos* (2 ×). V kodexech z Nag Hammádi se tedy nachází 46 různých spisů.

Ale ani všechny tyto spisy nejsou v koptštině tradovány teprve tímto náletem, několik z nich má své paralely i jinde. Patří k nim *Tajná kniha Janova* s kratší paralelní verzí v Berlinském gnostickém kodexu (*Codex Berlinensis Gnosticus* 8502), který byl sice už r. 1896 získán pro Egyptské oddělení berlinského muzea (C. Schmidtem), ale publikován byl až 59 let po svém objevení (W. Tillem³), dále *Moudrost Ježíše Krista* s paralelou na témže papýru a *O původu světa*, jehož fragmentární paralelní verze se zachovala

v rukopise Britské knihovny v Londýně (Ms. Or. 4926), a konečně *Poučení Silvanova*, k nimž máme paralely jen k jedné kapitole v londýnském rukopise BP Or. 6003. Jaký byl osud paralel k *Prvnímu zjevení Jakubovu* a k *Petrovu listu Filipovi*, které jsou obsaženy v jednom papyrovém kodexu, o němž se ještě v roce 2001 tvrdilo, že se nalézá na trhu starožitností, není známo. Tím se přinejmenším teoreticky snižuje počet zcela neznámých spisů z Nag Hammádi o další čtyři (nepočítáme-li *První zjevení Jakubovo* a *Petrův list Filipovi*) na 42 dosud neznámých traktátů.

Ke spisům, k nimž máme mimokoptské verze, patří samozřejmě fragment Platónovy *Ústavy 588a–589b*, *Hermetická modlitba* a *Výroky Sextovy*. Tyto spisy se dochovaly v řecké podobě. Latinská verze existuje ke spisu *Asklépios* – ta je překladem řeckého originálu. Budeme-li při naší hře s čísly počítat i s řeckými fragmenty starších verzí *Tomášova evangelia*, které se zachovaly na třech papýrech z Oxyrhynchu a byly publikovány již na přelomu 19. a 20. století (P. Oxy. 1, 654 a 655),⁴ vyjde nám 37 koptsky psaných spisů, jejichž obsah nám zpřístupnil teprve nález z Nag Hammádi. Několik spisů bylo dříve známo už alespoň podle jména, např. *Filipovo evangelium*⁵ nebo *Evangelium pravdy*, o nichž se zmiňují heresiologové („bojovníci proti kacířům“), např. Epifanos ze Salamíny (315–403) nebo Eirénaios z Lyonu (2. stol. po Kr.). Z novoplatónské polemiky byly už před nálezem z Nag Hammádi známy spisy *Zóstrianos* a *Allogenés*. Většina textů byla však až do té doby zcela neznámá.

Gnostické spisy

Texty z Nag Hammádi bývají často označovány jako spisy „koptsko-gnostické“, ale pokud se zaměříme na obsah jednotlivých spisů, pak se nám ukáže diferencovanější a právě s ohledem na *gnostica* velmi pestrý obraz. Získáme tak poměrně početnou uzavřenou skupinu jednoznačně gnostických textů, z nichž některé mají zjevně křesťansko-gnostické rysy – a to zčásti původní, zčásti získané teprve sekundárním křesťanským přepracováním –, jiné se vyznačují mimokřesťansko-gnostickými znaky a lze je přiřadit k určitému gnostickým směrům („školám“), např. k valentinianismu (nazvanému podle Valentina, 2. stol. po Kr.) nebo k setovské gnózi (směru nazvanému podle adamity Seta). Jako zástupce jednoznačně valentinských představ bychom z kodexu II mohli uvést *Filipovo evangelium*, setovskou gnózi by zde z téhož kodexu představovala *Podstata archontů*.

³ *Die gnostischen Schriften des koptischen Papyrus Berlinensis 8502*, Berlin 1955.

⁴ K tomu viz níže kap. „Tomášovo evangelium“, str. 65–182.

⁵ Srv. níže kap. „Filipovo evangelium“, str. 185–205.

Zvláštní zabarvení propůjčují této skupině textů všechny křesťansko-gnostické spisy, v nichž se horlivě polemizuje proti křesťanskému učení (*Druhý traktát velkého Séta, Zjevení Petrovo, Traktát o vzkříšení, Evangelium pravdy*). Jiné texty se naproti tomu zařazení ke gnostickým směrům vyhýbají.

Křesťanské, hermetické a jiné spisy

V souboru textů z Nag Hammádí se nesetkáváme jen s gnostickými spisy, jsou zde i spisy jasně křesťanské, i když odlišného ražení (např. *Skutky Petra a dvanácti apoštolů, Authentikos logos, Poučení Silvanova*), nebo hermetické texty, z nichž tři jsou zachovány v VI. kodexu (*Výklad o osmém a devátém nebi, Hermetická modlitba z traktátu Asklépios, Asklépios*). Spis *O osmém a devátém nebi* se zde objevuje poprvé, zatímco ostatní dva texty nebo alespoň části z nich, jak jsme již viděli, jsou známy z latinského nebo řeckého překladu (*Corpus Hermeticum*, 2./3. stol. po Kr.).

Při povaze gnostických spisů nás nepřekvapuje, že se mezi spisy z Nag Hammádí nacházejí i texty, které lze zařadit k mudrosloví (vynikajícím příkladem anticko-křesťanských mudroslovných výroků mezi spisy z Nag Hammádí jsou *Výroky Sextovy*). Překvapivý pro nás může být nálezný koptské verze Platónovy *Ústavy (588a–589b)*, ostatně jde o verzi, v níž podle názoru znalců Platóna lze jen s krajními obtížemi poznat řecký originál.

Literární žánry

Při takovém množství spisů se přirozeně nabízí otázka literárních žánrů, které se v textech z Nag Hammádí vyskytují. Tak lze ze spisů z Nag Hammádí vyčlenit modlitbu, dopis, dialog, sbírku výroků, mudrosloví, homilii, pojednání, výstup na nebesa, zjevení, abychom uvedli jen ty nejdůležitější. Velké množství zde uvedených a charakterizovaných textů lze přiřadit k apokryfnímu písemnictví, které se tehdy v nejširších křesťanských i gnostických kruzích těšilo velké oblibě. Máme přitom na mysli různá evangelia ..., epištoly ... a apokalypsy – vesměs označení, která nacházíme i ve spisech z Nag Hammádí samotných. Přitom je nápadné, jak suverénně se tu zachází s označením žánrů, které jsou zřejmě vypůjčeny z Nového zákona, aniž přitom odpovídají původnímu způsobu užití.

Datování

Při otázce datování kodexů z Nag Hammádí je třeba rozlišovat mezi dobou redakce koptské verze (tj. překladu) jednotlivých spisů a dobou jejich zařazení (tj. kopie) do kodexů, které máme k dispozici.⁶ Pro dobu vzniku jejich koptské verze (překladu) neposkytují texty samotné žádné přímé opěrné body. Jsme tedy odkázáni na nepřímé důkazy, které můžeme shromáždit z nejrůznějších pramenů, např. z historických nebo literárních narážek v textu, ale také z pramenů kodikologických (vazba, velikost listů, počet složek, písmo, interpunkce aj.) nebo literárněkritických srovnání. Naproti tomu je třeba jisté opatrnosti při zkoumání čistě paleografických, tedy při srovnávání výlučně písařských rukou jako podkladu pro datování: už pohled na rukopisy tří písařů kodexů I, VII a XI, kteří působili přibližně ve stejnou dobu (viz dále oddíl „Písařská ruka“), ukazuje různé písařské tahy, z nichž bychom jen stěží mohli usuzovat na stejné období vzniku těchto rukopisů. Dokonce i u jedné a téže písařské ruky se mohou projevat rozdíly v tazích písma (srovnejme např. místa v kodexu II a III).

Naproti tomu opisování textů, tedy jejich zařazení do kodexů, které máme k dispozici, můžeme časově vymezit, a to třetí čtvrtinou 4. až 5. stoletím. Horní hranice (5. stol.) je dána charakterem keramického střepu, jímž byl zapečetěn hliněný džbán, v němž byly kodexy uloženy. Dolní hranici (třetí čtvrtina 4. stol.) určují řecké a koptské papýry (listiny, dopisy, potvrzení),⁷ které byly vlepeny do knižních vazeb kodexů jako zesilující makulatura. S výjimkou knih II, III, X, XII a XIII se to týká vazby všech ostatních kodexů. Datem ovšem byly opatřeny jen dokumenty ve vazbě kodexu VII: potvrzení (kvitance) o dodávce obilí z let 333, 341, 346 a 348 po Kr. Pro datování kodexu samotného a tím i data zhotovení jeho vazby je ovšem třeba vzít v úvahu, že doklady používané jako makulatury, pokud měly plnit funkci platebních potvrzení, musely být po nějaký čas archivovány. Pro takové doklady se zpravidla počítalo s dobou uložení 25 let. Tím se dostáváme k roku 333 + 25 = 358 a 348 + 25 = 378 po Kr. jako k datu zhotovení vazby kodexu VII a přirozeně i kodexu samotného. K vzniku kodexu VII tedy nemohlo dojít dříve než ve třetí čtvrtině 4. století a ne později než ve století pátém.

⁶ Vznik, koptský překlad a redigování („kodifikace“) jednotlivých spisů je předmětem úvah S. Emmela, „Religious Tradition, Textual Transmission, and the Nag Hammadi Codices“, in: J. D. Turner – A. M. McGuire (eds.), *The Nag Hammadi Library after Fifty Years. Proceedings of the 1995 Society of Biblical Literature Commemoration*, (NHMS 44), Leiden – New York – Köln 1997, str. 34–43.

⁷ K následujícímu srv. Barns aj., *Nag Hammadi Codices. Greek and Coptic Papyri from the Covers*, 1981.